

STRÖMSTA OCH SULFITEN – FAMILJENS EKONOMISKA PROBLEM PÅ 1920-TALET

De tre systrarna Fogelmarck, Sofi (1864–1924), Anna (1867–1953) och Siri (1868–1944), ärvde 1910 en förmögenhet efter sin mor Emma Fogelmarck f. Elfbrink (1842–1910), som var änka efter systrarnas far Wilhelm Fogelmarck (1835–1893). Anna var sedan 1895 gift med Erland Klingberg (1866–1938); Siri gifte sig 1910 med Fredrik Gripensvärd (1865–1942); Sofi var ogift hela livet.

Men den stora förmögenheten var inte ousinlig, och i början av 1920-talet fick alla tre allvarliga ekonomiska bekymmer. De ekonomiska problemen var delvis gemensamma vilket dessutom ledde till slitningar mellan systrarna. Samtidigt hade de också andra stora bekymmer och sorger: Siris man Fredrik var sedan länge sjuk och verkar ha varit i stort sett permanent sängliggande från någon gång på 1910-talet; Annas dotter Ulla blev sjuk 1921 och avled 1923 i tarmtuberkulos; Sofi, som sedan ungdomen led av någon kronisk bröstsjukdom, dog själv i influensa 1924. Här ska jag dock fokusera på de ekonomiska problemen.¹ Förutom de riktigt stora problemen nämns även några mindre som jag råkat stöta på; detta ger en blandning av stort och smått, men förhoppningsvis kan detta bredda bilden och ge lite perspektiv på affärerna.

PENNINGVÄRDE

För enstaka belopp nedan har jag även angivit vad de ungefär motsvarar i dagens penningvärde; dels mätt med konsumentprisindex (dvs köpkraft), och dels mätt med löneindex för manlig arbetare (vilket ger en uppfattning om beloppens storlek för vanligt folk på den tiden).² Det var en kraftig inflation under första världskriget (priserna mer än fördubblades); under efterkrigsdepressionen 1920–1922 sjönk priser och löner med ca 30%, men sedan låg priser och löner i stort sett stilla 1922–1939. För tiden 1922–1939 gäller att 1 krona motsvarar ca 30 kr år 2021 mätt med konsumentprisindex, och ca 200 kr år 2021 mätt med löneindex.³

BAKGRUND

Emma Fogelmarcks bouppteckning 1910 upptar sammanlagt tillgångar på 2 168 386 kr och skulder på 516 022 kr; netto 1 652 364 kr. Nettot motsvarar ca 90 miljoner kr år 2021 mätt med konsumentprisindex och ca 1 000 miljoner kr år 2021 mätt med löneindex.⁴

Tillgångarna var framför allt Mackmyra bruk med jord och skog, inklusive den stora rekognitionsskogen på 5 600 ha (dvs 56 km²), samt aktier. I bouppteckningen värderades Mackmyra bruk till 1 523 600 kr, plus gård- och bruksinventarier 105 778 kr, och aktierna till sammanlagt

¹Detta är långtifrån en uttömmande redogörelse. Artikelnen baseras på ett relativt begränsat källmaterial, och delvis på vad som råkat nämnas i bl.a. brev som jag läst; mycket mer finns säkert i t.ex. Mackmyra Bruks arkiv, och framtida släktforskare kan säkert komplettera framställningen, och kanske korrigera vissa detaljer.

²Beloppen är omräknade med Rodney Edvinsson: Prisomräknare från medeltiden till 2100.

<http://historicalstatistics.org/Jamforelsepris.htm>

³Skillnaden mellan siffrorna beror på den kraftiga allmänna välständsökningen sedan dess. Genomsnittliga reallöner har alltså blivit ca 7 gånger högre under de senaste 100 åren.

⁴Här ges en sammanfattning. En mer utförlig redogörelse för bouppteckningen och arvsskiftet finns i min artikel *Emma Fogelmarcks arvsskifte 1910–11*.

Mackmyra herrgård 1917. (Källa: Jernkontoret.)

452 065 kr.⁵ Aktierna var främst Korsnäs Sågverk⁶ (294 000 kr) och familjeföretaget Mackmyra Sulfit⁷ (96 000 kr).⁸

Vid arvsskiftet tillföll Mackmyra bruk Anna och Erland, med undantag för rekognitionsskogen som tillföll Sofi och Siri, vilka 1916 sålde den till staten för 1 100 000 kr.⁹ Aktierna delades, troligen lika.

Sofi och Siri fick alltså 550 000 kr var vid skogsförsäljningen 1916. Detta torde ha varit huvuddelen av deras arv; de ärvde också en del aktier, men rimligtvis också en del av Emmas skulder. Jag vet inget om deras ekonomi före arvet, men jag antar att Sofi och Siri knappast hade några andra tillgångar, och troligen inga skulder, medan jag misstänker att Fredrik Gripensvärd kan ha haft skulder redan då, av okänd storlek.

Erland Klingberg och Fredrik Gripensvärd var båda kaptener vid Dalregementet,¹⁰ och bodde vid Emmas död båda i Falun (från 1909 resp. 1898); där bodde naturligtvis även Anna, som var gift med Erland sedan 1895, och deras barn, samt Siri som gifte sig med Fredrik 1910. Den tredje systern Sofi, som förblev ogift, flyttade 1912 också till Falun, så att alla tre systrarna bodde där. Gripensvärds hade ett hus, Villa Soltofta, där de bodde på nedervåningen och Sofi, i en egen lägenhet, på övervåningen. Från 1915 har Sofi också en sällskapsdam som bor med henne, hennes släkting och guddotter Märta Redlund (1888–1954).¹¹

⁵I arvsskiftet användes delvis högre värden.

⁶Korsnäs hade grundats av bl.a. Emmas far Wilhelm Elfbrink (1813–1870), som var kassadirektör (dvs VD) 1857–1869. Emma hade 30 aktier av bolagets 1400, dvs drygt 2% av bolaget. Familjen hade inte längre någon aktiv roll i bolaget, men aktieutdelningen från Korsnäs skulle vara ett värdefullt bidrag till familjens ekonomi under flera generationer (inklusive min egen) tills bolaget 1992 köptes upp av Kinnevik.

⁷Mackmyra Sulfit hade grundats av bl.a. Emmas man Wilhelm Fogelmarck (1835–1893). Vid sin död ägde Emma 96 av 340 aktier (28%), och med Emmas döttrar och svärson hade familjen aktiemajoritet. Svärsonen Erland Klingberg var VD. Bolaget var inte börsnoterat, och aktierna togs i bouppteckningen upp till det nominella värdet; det verkliga värdet var betydligt högre.

⁸Däremot hade Emma bara ett relativt sett symboliskt innehav på 4 aktier av 1200 (0,3%), värda 16 800 kr, i Sandvikens Järnverk (nu Sandvik), ett annat släktföretag som hade grundats av Emmas morbror Göran Fredrik Göransson (1819–1900).

⁹I efterhand har det sagts att skogen kanske var värd det dubbla, men man var bland annat rädd för politiska krav att staten, som en gång upplåtit rekognitionsskogar på förmånliga villkor till bruken, skulle ta tillbaka skogen utan ersättning nu när bruksrörelsen upphört.

¹⁰Som kaptener hade de en lön på högst 5 260 kr/år och efter pensioneringen en pension på högst 2 720 kr/år. Deras löner och pensioner var ordentliga och säkert välkomna, men de var alltså små relativt arven efter Emma.

¹¹Märta Redlunds mor Hélène, född Thomée (1862–1943) var kusin till Emma Fogelmarck; Hélène blev föräldralös som 12-åring och växte sedan upp som fosterdotter hos familjen Fogelmarck med Sofi och hennes systrar.

Fredrik pensionerades 1915, och han och Siri flyttade från Falun 1917, se nedan.¹² Erland pensionerades 1/7 1916, varefter han och familjen flyttade till Mackmyra och Gävle.^{13 14} Sofi blev kvar i Falun till hösten 1918, då hon flyttade till Stockholm.

MACKMYRA SULFIT

Mackmyra Sulfit. (Källa: Läns museet Gävleborg.)

En väsentlig del av familjens ekonomi var Mackmyra Sulfitfabrik (som tillverkade pappersmassa), och en viktig anledning till familjens ekonomiska problem var att Sulfiten från 1920 plötsligt gick dåligt.¹⁵

Sulfiten hade startats 1889 av systrarna Fogelmarcks far Wilhelm Fogelmarck (1835–1893) tillsammans med hans svåger Christian Lundeberg (1842–1911) och fabrikenes förste disponent Erik Steffansson (1844–1926). Vid Emmas död 1910 hade hon och hennes barn tillsammans aktiemajoriteten, och bolaget styrdes av Erland Klingberg som var VD och en av tre i styrelsen.^{16 17}

1917 köper Erland och Sofi alla familjen Lundebergs aktier, och Mackmyra Sulfit ägs sedan praktiskt taget helt av familjen: Erland och Anna har 334 aktier (67%), Sofi 98 (20%) samt Siri och Fredrik 61 (12%).^{18 19}

¹²Gripensvärds sålde 1917 Villa Soltofta till regementschefen, överste Sjögren (senare generallöjtnant) som flyttade in på hösten 1917. Sofi bodde därefter ett år (i egen lägenhet) hos sina släktingar Arthur och Mathilda Lundeberg (också han pensionerad officer vid regementet).

¹³Familjen var sedan skriven på Mackmyra, men bodde i Gävle vintertid och de yngsta barnen gick i skolan där.

¹⁴Första året, 1916–1917, bodde Anna och barnen kvar i Falun för barnens skolgång, och två av barnen gick ännu ett år i skola i Falun. De bodde det första året hos Gripensvärds i Villa Soltofta. Det verkar som att Gripensvärds själva inte var hemma mycket (kanske inte alls) under det året; vi vet att Gripensvärds var i Saltsjöbaden (troligen på något sjukhem) åtminstone februari–mars 1917, och att Siri kom hem i slutet av mars för att packa.

¹⁵För en utförligare beskrivning av Mackmyra Sulfitfabriks historia och ekonomi (under familjens tid), se min artikel *Mackmyra Sulfit AB*.

<http://www.elfbrink.se/wp-content/uploads/MackmyraSulfit.pdf>

¹⁶Efter arvsskiftet 1911 hade Erland och Anna 100 aktier (29%), (Dessa räknades som Erlands, trots att det var Anna som ärvt dem; samma gällde Siri och Fredrik.) Sofi 43 (13%), samt Siri och Fredrik 45 (13%) av sammanlagt 340.

¹⁷Uppdraget som VD var bara på deltid; Erland var till 1916 kapten vid Dalregementet i Falun. Sulfiten leddes av disponent Einar Lundbäck (1869–1941). 1923 fick Erland arvode som VD med 7 500 kr, medan disponenten fick 28 000 kr i lön, vilket antyder att Erlands insats sågs som högst kvartstid.

¹⁸Resterande 7 aktier (1%) ägs av bl.a. andra släktingar (sonen Axel Klingberg samt Hélène och Märta Redlund) samt disponenten.

¹⁹1918–1922 satt även Fredrik Gripensvärd i styrelsen, troligen som ordförande. Det var säkert aldrig på tal att någon av kvinnorna skulle sitta i styrelsen, men Sofi var revisorssuppleant 1917–1921. (Likaså var Anna revisor 1893–1894, efter hennes fars död och tills hon gifte sig och hennes man Erland valdes in i styrelsen.)

Sulfiten gick bra under hela 1910-talet, även under världskriget, trots att pappersmassan som producerades huvudsakligen exporterades, och att det då var stora prissvängningar på både råvaruinköp och massaförsäljning. Åren 1917–1919 delades varje år ut 100 000 kr i aktieutdelning till ägarna (dvs familjen), och 1920 delades 150 000 kr ut – det sista året fick alltså Erland och Anna 100 200 kr, Sofi 29 400 kr och Siri och Fredrik 18 300 kr i aktieutdelning.^{20 21} Men samtidigt ökade bolagets skulder kraftigt, från knappt 1 Mkr (miljon kronor) 1916 till 5,9 Mkr 1920, så bolagets ställning försvagades, trots att stora vinster redovisades.²² En nyemission för att få in mer kapital föreslogs 1917, men till bolagsstämman hade Erland ändrat sig och den genomfördes inte.²³

Men sedan tog de goda åren slut och utdelningarna upphörde. Sverige drabbades 1920–22 av den så kallade deflationskrisen, som en del av den internationella efterkrigsdepressionen. Priser rasade, liksom efterfrågan på olika varor. Mackmyra Sulfit hade slutit långtidskontrakt på både inköp av råvaror och försäljning av pappersmassa; Sulfiten var nu tvungen att betala de avtalade gamla höga priserna på råvaror, samtidigt som köparna som också drabbades av krisen inte kunde fullfölja sina avtal om köp. 1920 gjorde bolaget fortfarande vinst, men en ganska liten, och 1921 blev en katastrof med en förlust på 1 463 375 kr. Styrelsen (dvs i praktiken Erland) föreslog sommaren 1921 ändå en lika stor aktieutdelning som året innan (eftersom bokslutet för 1920 ju visade vinst), men Lantmännens bank, som bolaget hade stora lån hos, krävde att utdelningen skulle inställas och dessutom att få en representant i styrelsen. Så blev det, och resten av 1920-talet var Sulfiten i händerna på banken (senare ombildad till Jordbrukarbanken). Erlands post som VD avskaffades 1923 och han fortsatte istället som styrelseordförande.²⁴

Förutom att utdelningen uteblev, så gick ägarna i personlig borgen för stora lån till Sulfiten.²⁵ Detta tycks ha pågått på allvar från 1917, då Sulfiten visserligen redovisade en stor vinst på 331 333 kr, men samtidigt ökade sina skulder kraftigt.^{26 27} Det var naturligtvis mycket riskabelt att på detta sätt gå i borgen för Sulfiten. Om Sulfiten skulle gå i konkurs skulle de ju inte bara förlora sitt aktiekapital, utan dessutom behöva betala sina borgensförbindelser. Men de såg det säkert som en chansning, och kanske nödvändighet, för att Sulfiten skulle överleva och

²⁰Detta var de aktieutdelningar som utbetalades respektive år, baserade på förra årets resultat och bokslut.

²¹Som jämförelse fick Sofis dödsbo 1924 i aktieutdelning från Korsnäs 7 880 kr. Korsnäsaktierna fortsatte att vara en stadig inkomstkälla, men alltså mycket mindre än de uteblivna intäkterna från Sulfiten.

²²Ett tecken på det är också ett brev från Sulfitens disponent Einar Lundbäck till Erland 2/3 1917, där han dels tackar för brev med förlagsväxlar (dvs borgensförbindelser för banklån till Sulfiten, se appendix), dels säger att Sulfiten har stort penningbehov, ca 450 000 kr under de närmaste tre veckorna och mer sen; fler växlar behövs.

²³Mitt intryck är att Erland tog ut större utdelningar än vad som egentligen var bra för bolaget; detta är inte bara en efterklokhet med facit i hand utan ansågs också av disponent Einar Lundbäck, som 1918 reserverade sig mot förslaget om aktieutdelning och tyckte hälften skulle vara nog. Gissningsvis hade Erland lånat pengar för att köpa Lundebergarnas aktier i Sulfiten, och han behövde nu pengar för räntor och kanske avbetalningar.

²⁴Det är oklart om detta innebar någon större skillnad i praktiken, men det ser ut som någon form av markering.

²⁵Borgensförbindelserna skedde formellt genom förlagsväxlar, se appendix.

²⁶Sulfitens skulder ökade under 1917 från 949 603 kr till 2 313 369 kr; nästan hela ökningen var växelskulder, som ökade från 198 234 kr till 1 450 000 kr. Jag vet inte hur stor del av växlarna som var förlagsväxlar, dvs borgenslån (en del affärstransaktioner skedde nog också med växlar); jag vet inte heller om fler än aktieägarna ställde upp som borgensmän. (Fast vilka skulle det vara?) Växelskulderna fortsatte att vara stora de närmaste åren, och ökade under 1920 från 1 815 705 kr till 2 940 910 kr. (Det verkar otroligt att familjen skulle kunna gå i borgen för så mycket; jag gissar snarare att deras sammanlagda borgensförbindelser var de 450 000 kr som fanns kvar i Sofis dödsbo, se nedan.)

²⁷Det är möjligt att sådana borgensförbindelser hade gjorts rutinmässigt i liten skala länge, kanske ända sedan Sulfiten startade, men i så fall troligen för relativt små belopp.

Brevet i fotnot 22 visar i alla fall att växelaffärer pågick 1917, och jag antar att åtminstone Erland då hade gått i borgen för dem; gissningsvis hade Erland övertalat Fredrik och Sofi att alla tre skulle gå i borgen. (Varje växel hade två borgensmän, se appendix.) Det är möjligt att de (åtminstone Erland och Sofi) gick i borgen för nya lån under krisen 1920–1921. Säkert vet jag bara att Fredrik Gripensvärd hade gått i borgen senast 1920, och Sofi hade gjort det före sin död 1924.

ge dem vinster i framtiden. Och det kanske bara var tänkt som ett tillfälligt lån i en tillfällig svacka.²⁸

Erland fortsatte som VD och sedan (från 1923) styrelseordförande och arbetade nog hårt, men förgäves, för att åter få inkomster från Sulfiten. Även 1922 gick med stor (fast mindre) förlust; sedan gick Sulfiten med vinst varje år (utom 1924), men vinsterna var små och långtifrån tillräckliga för att ens tillsammans täcka förlusten 1921. Sulfiten led därför hela tiden av höga skulder, och det blev aldrig mer någon aktieutdelning till familjen.²⁹

HERRESTA

Herresta herrgård 2016. (Källa: Wikipedia. Foto: Stallarholmen.)

En annan viktig anledning till de ekonomiska problemen var Gripensvärds herrgårdar. Efter pensioneringen 1915 bodde Gripensvärds kvar i Falun ett tag, men i slutet av 1916 köper de Herresta säteri i Södermanland (Toresunds sn, norr om Mariefred) för 1 500 000 kr.^{30 31}

Herresta var en stor egendom; med underlydande fastigheter som ingick i köpet sammanlagt ca 2 250 ha, varav ca 600 ha åker och 1500 ha skog; egendomen hade 244 nötkreatur och 67 hästar.³²

Gripensvärds renoverar den stora herrgården (700 m²), enligt familjetraditionen för dyra pengar.³³ I juli 1917 lämnar de Falun och flyttar till Herresta.³⁴

Men boendet där blir inte långvarigt. Någon gång på vintern utbjuds Fredrik Gripensvärds barndomshem Strömsta³⁵ till försäljning, och Fredrik kan inte motstå chansen att få flytta

²⁸Detta är en välkänd form av beteende, både i affärsvärlden och i t.ex. poker, som lätt leder till katastrof när man inte inser, eller vill inse, att det är bättre att ge upp och ta en mindre förlust än att gå vidare mot en större; det kallas ibland "att kasta goda pengar efter dåliga." Nu gick det inte så illa med Sulfiten, men det blev inga vinster heller efter 1920.

²⁹Erland fick året 1922–23 arvode som VD med 7 500 kr. Arvodet som styrelseordförande därefter var nog ungefär detsamma. (De protokoll jag läst visar i fortsättningen bara arvodet för hela styrelsen sammanlagt, men totalbeloppet minskade inte utan ökade något.) Detta var ju bara en bråkdel av de försvunna utdelningarna.

³⁰Notis i *Svenska Dagbladet* 8/12 1916.

³¹1 500 000 kr 1916 motsvarar ca 60 miljoner kr år 2021 mätt med konsumentprisindex och ca 700 miljoner kr år 2021 mätt med löneindex.

³²Totalareal enligt en tidningsnotis om köpet i *Svenska Dagbladet* 8/12 1916, som dock uppger 660 ha åker. Övriga siffror enligt brev från advokat Hjelmqvist 21/6 1917.

³³En artikel i *Svenska Dagbladet* 21/3 1918 om försäljningen av Herresta nämner att Gripensvärd "fullständigt renoverat slottet, så att detsamma nu är bland de vackraste och elegantaste vid Mälaren".

En artikel om Herresta i *Svensk Damtidning* 1991 visar en bild på "Gripensvärdska salongen" och berättar att Gripensvärds såg till att salongen fick dekorativa väggbårder i samma mönster som på kakelugnen.

³⁴I folkbokföringen; exakt när de i verkligheten flyttar in på Herresta är osäkert. Se även fotnot 14.

³⁵I Teda sn, söder om Enköping. Liksom Herresta vid Mälaren, men på norra sidan.

tillbaka dit.³⁶ Våren 1918 säljer Gripensvärds Herresta och köper Strömsta, och i maj, efter knappt ett år på Herresta, flyttar Gripensvärds vidare till Strömsta.³⁷

Gripensvärds betalade som sagt 1 500 000 kr för Herresta, och det verkar som att Gripensvärds nog förköpte sig. Gripensvärds advokat Wilhelm Hjelmqvist skriver 21 juni 1917 till Erland och ber honom gå i borgen för ett lån. Det framgår att Gripensvärds hittills bara betalat 100 000 kr av egna medel; dessutom har de betalat 500 000 kr som de fått genom att belåna aktier och obligationer (säkert Siris arv), men det lånet förfaller 1 juli. Vidare har de tagit över inteckningslån på 185 000. Återstoden, med ränta ca 750 000 kr, dvs halva köpesumman, ska också betalas 1 juli. Gripensvärds ska alltså nu (om drygt en vecka) betala närmare 1 300 000 kr.^{38 39} Advokaten tänker sig ett inteckningslån på 600 000 och ett förnyat lån på 500 000 på aktier och obligationer, så att 200 000 återstår att skaffa (oklart hur). Advokaten ber nu Erland gå i borgen, såvitt jag förstår för lånet på 500 000 (där tydligen aktierna inte är tillräcklig säkerhet). Advokaten planerar också att sälja av delar av egendomen så att ”Kapten Gripensvärd kan behålla själfva Herrestad för rimligt pris och utan bekymmer för ett större lantbruk m.m.”

Advokaten bifogar kalkyler för att visa att affären skulle ”ej vara felkalylerad men tungrodd.” Han värderar fastigheten till 1 645 690 kr⁴⁰ och inventarierna (nog främst djuren) till 200 300.

Om Erland ställde upp som borgenär vet vi inte, men nästa år säljs alltså hela Herresta. Tydligt sålde Gripensvärds egendomen i flera delar. Tidningsnotiser visar att själva Herresta (med ca 1000 ha mark varav 275 ha åker, dvs ca halva totala arealen) såldes i mars 1918 för 750 000 kr;⁴¹ dessutom säljer Gripensvärds i juni 1918 gården Salby (450 ha varav 250 ha skog), som länge hört till Herresta, för ca 300 000.⁴² Om siffrorna i tidningarna stämmer borde det återstå minst 125 ha åker och 525 ha skog, så antagligtvis har ytterligare en eller flera försäljningar av olika fastigheter skett, och tyvärr vet jag därför inte hur mycket Gripensvärds

³⁶Fredriks far ryttmästare Fredrik Gripensvärd (1834–1902) hade sålt Strömsta 1881; enligt familjetraditionen spelade han bort gården. Strömsta hade sedan dess haft flera olika ägare.

³⁷Herresta hade flera ägare de närmaste åren tills det 1923 köptes av norrmannen Christopher Tostrup Paus (1862–1943), som hade arvt en förmögenhet efter morfadern som hade ett av Norges största timmerföretag. Christopher blev pävlig kammarherre 1921 och bodde sedan huvudsakligen i Rom, så Herresta var nog ett sommarnöje. Herresta förvaltades av hans släkting Herman Paus (1897–1983), också från Norge; de var dels sysslingar på farssidan, dels var Hermans mormor och Christophers mor systrar. 1938 sålde Christopher Paus Herresta till Herman Paus, som 1940 gifte sig med Tatjana Tolstoy (1914–2007). (Hon var syster till Paul Tolstoy (1900–1992) som var gift med systrarna Fogelmarcks kusinbarn Birgitta Lundeborg (1909–1991).) Herresta ägs numera av Herman och Tatyana Paus sonson.

Se <https://herresta.se/> och <https://www.hembygd.se/stallarholmen/plats/14060/text/822>

³⁸Det är inte jag som räknar här utan advokaten; jag får det till ca 1 250 000 kr, men advokaten avrundar nog uppåt för att få lite marginal.

³⁹Det är oklart varför Gripensvärds bara betalade 100 000 kr kontant och lånade resten, när de mindre än ett halvår före köpet fick 550 000 kr då rekognitionsskogen såldes. Vad hade de gjort med pengarna?

En liten del av intäkten kan ha gått i skatt, men jag vet inte om det fanns någon realisationsvinstskatt alls då, och den var nog i alla händelser inte stor. En arvsskatteförordning kom 1914, med (för bröstarvingar) 4% som högsta skattesats; även innan dess fanns en form av arvsskatt (då kallad stämpelavgift), och jag antar att skatten när Emma dog inte var högre än den blev 1914.

Det är troligt att en del av beloppet gick till skulder på fastigheten som Siri övertagit med arvet, men hennes andel av dödsboets skulder var troligen högst 200 000, kanske väsentligt mindre.

Det är mycket möjligt att de också betalade av andra skulder.

Slutligen är det möjligt att de faktiskt fick mycket pengar över, och investerade dem i aktier och obligationer, och att de när de köpte Herresta ansåg det bättre att belåna dessa än att sälja dem.

⁴⁰Därav 420 000 kr för åkermarken (700 kr/ha), och 1 104 690 kr för skogen; själva skogsmarken värderas till 66 000 kr (med varierande 20–60 kr/ha). Byggnaderna tas inte upp alls.

⁴¹*Svenska Dagbladet* 21/3 1918. Taxeringsvärdet anges till 407 500 kr.

Artikeln i *Svensk Damtidning* 1991 uppger att gården har 1000 ha varav 750 ha skog och 250 ha åker, vilket stämmer bra med siffrorna 1918.

⁴²*Svenska Dagbladet* 2/6 1918.

sammanlagt fick betalt. Priserna vid de två kända försäljningarna var ca 750 kr/ha resp. 670 kr/ha, vilket är ungefär detsamma som Gripensvärds inköpspris (ca 700 kr/ha).

Det är alltså möjligt att Gripensvärds lyckades få ut åtminstone nästan vad de betalat för Herresta, men det är också möjligt att de gjorde en kraftig realisationsförlust. Dessutom hade de som sagt bekostat en renovering som säkert kostade mycket, vilket de säkert inte fick tillbaka vid försäljningen.

STRÖMSTA

Strömsta herrgård (1870-talet).

Fredrik Gripensvärd köpte alltså Strömsta våren 1918,⁴³ och i maj 1918 flyttar Siri och Fredrik Gripensvärd dit. Även här gör de en renovering som enligt familjetraditionen var kostsam. Dessutom sägs det att Fredrik Gripensvärd inte klarade av att sköta driften av gården väl, och gjorde förluster där också.

Strömsta var betydligt mindre än Herresta: 550 ha, varav ca 185 ha åker och 250 ha skog samt en del betesmarker.⁴⁴ Hur mycket Gripensvärd betalade för Strömsta vet jag tyvärr inte, men en gissning är mellan 300 000 och 400 000 (dvs ungefär en fjärdedel av vad Herresta kostade).⁴⁵

Efter några år blev Gripensvärds ekonomiska situation ohållbar; om det berodde på gamla skulder eller nya utgifter är oklart. I januari 1921 skriver Gripensvärds nye advokat Per Yngström till Erland att Gripensvärd ”förnärvarande saknar medel för att betala räntor och en del nu förfallna lån” och att advokaten därför förhandlar med fordringsägarna. Anledningen till att han skriver till Erland är att Gripensvärd, förutom sina skulder, hade ”ganska vittomfattande” borgensförbindelser för Sulfiten, och att detta behöde diskuteras med Sulfiten (där ju Erland var VD). (Se ovan. Det är okänt hur mycket han gått i borgen för.)

Som sagts ovan upphörde aktieutdelningen från Mackmyra Sulfit 1921, vilket naturligtvis förvärrade situationen.

Ett annat brev från advokat Yngström till Erland ett år senare, 28 januari 1922, visar att advokaten fortfarande förhandlar med fordringsägarna om ackord. Sofi har tydligen erbjudit sig att hjälpa till med 50 000 kr för att betala en del av skulderna; även vännerna överste Adolf Krautmeyer (1865–1940) i Falun och kapten John Svenson (1876–1961) i Gävle försöker

⁴³Köpebrev skrivs 14/3 1918; lagfart beviljas 6/6 1918.

⁴⁴Dvs ungefär en fjärdedel av hela Herresta när Gripensvärds ägde det.

⁴⁵Strömsta var 2 mantal frälse säteri, och hade 1924 taxeringsvärde 217 300 kr.

bidra.⁴⁶ Dessutom har Sofi 2/1 1922 köpt alla möbler och andra inventarier på Strömsta av Siri för 4 500 kr.⁴⁷ Men advokatens förhandlingar om ackord misslyckas och har snart nått vägs ände; det slutar med konkurs för Gripensvärds i april eller maj 1922.⁴⁸ Strömsta annonseras ut till försäljning 31/5.⁴⁹

Strömsta annonseras ut. *Svenska Dagbladet* 26/5 1922.

Nu griper Sofi och Anna (med Erland) in för att rädda syster Siri: Sofi och Erland köper Strömsta, för att Siri och Fredrik ska kunna bo kvar där.⁵⁰ Erland och Sofi betalar drygt 290 000 kr för Strömsta, därav 215 000 för fastigheterna och 73 000 för inventarierna⁵¹ (samt lite småposter för bl.a. vårens sådd).⁵² De betalar genom att överta inteckningslån på 195 000 kr, samt med 96 000 kr som Sofi har på ett bankkonto.

Dessutom bildar Erland och Sofi ett aktiebolag, Strömsta Säteri AB, som driver jordbruket; de satsar 50 000 kr var i aktiekapital. De arrenderar sedan ut gården till sitt eget bolag för 16 000 kr/år.^{53 54}

⁴⁶Dessa verkar ha hjälpt Gripensvärd redan tidigare. I Bankoutskottets memorial nr 24 i riksdagstrycket 1932 finns en lång lista på sedan länge obetalda lån i Riksbanken som nu föreslås avskrivna, däribland tre lån till Siri och F. Gripensvärd, A. Krautmeyer och J. Svenson (tillsammans) som förföll 1922 och där sammanlagt drygt 10 000 återstår att betala. Eftersom alla tre lånen var "5 års avbetalninglån", så antar jag att lånen tagits 1917 för att ordna upp affärerna med Herresta, och att Krautmeyer och Svenson var borgensmän.

⁴⁷Kanske både för att hjälpa Siri med pengar och för att skydda arvegods från fordringsägarna.

⁴⁸Jag vet inte hur stora skulderna var, men ett brev från advokat Yngström till Erland i januari talar om att det till betalning av de oprioriterade fordringarna skulle återstå ca 42 000 kr, vilket (om jag tolkar brevet rätt) skulle vara ca 10%; Gripensvärds verkar alltså ha skulder på bortåt 400 000 kr mer än tillgångarna. Vid sidan av banker verkar den störste fordringsägaren ha varit en Eriksson i Gävle, som Gripensvärd tycks vara skyldig ca 200 000.

⁴⁹Annonns *Svenska Dagbladet* 26/5 1922.

⁵⁰Det är okänt om det kom in fler anbud på Strömsta, och om i så fall Erland och Sofi verkligen låg högst, eller om de förhandlat sig till Strömsta med konkursförvaltaren, konsul Fredrik Bille i Stockholm. Erland och Sofi skriver 8/6 1922 köpekontrakt med konkursförvaltaren.

⁵¹Jordbruksinventarier, dvs djur och redskap. (Möbler och andra inventarier i herrgården hade Sofi köpt tidigare, se ovan.) Jag vet inte hur inventarierna värderades 1922, men 31/12 1925 fanns 16 hästar och 106 nötkreatur, värderade till 5 900 resp. 29 800 kr, samt döda jordbruksinventarier för 29 000.

⁵²290 000 kr 1924 motsvarar ca 9 miljoner kr år 2021 mätt med konsumentprisindex och ca 60 miljoner kr år 2021 mätt med löneindex.

⁵³Erland och Sofi hade avsett att bolaget även skulle äga Strömsta, men för att detta skulle få äga fastigheter krävdes Kungl. Maj:ts tillstånd, vilket de inte fick. Så då gjorde man istället denna konstruktion.

⁵⁴Advokat Yngström har i januari 1922 gjort en kalkyl med inspektör Hofving på Strömsta, som säger att 1921 gick med förlust p.g.a. höga arbetslöner, men för ett normalt år beräknar Hofving inkomster på ca 51 000 kr och utgifter på 29 000 kr för driften; av överskottet 21 000 kr (enligt deras kalkyl; jag får det till 22 000) skulle

Avsikten är alltså att Siri och Fredrik ska fortsätta bo på Strömsta, och de får tydligen också ett underhåll in natura.⁵⁵ Men ett uttryckligt villkor är att de inte lägger sig i gårdens drift.⁵⁶ Strömsta sköts av inspektör Hofving⁵⁷ å Erlands och Sofis vägnar.⁵⁸ Det fungerade inte länge; förhållandet till Erland och inspektör Hofving försämrades och hösten 1924 flyttar Gripensvärds från Strömsta – säkert med stor sorg.^{59 60 61}

ERLANDS SKULDER

Anna hade ju ärvt Mackmyra bruk efter sin mor, och även en hel del aktier i Korsnäs m.m., men säkert också en del skulder på fastigheten. Anna och Erland hade nog mindre likvida medel än Siri och Sofi hade efter att dessa sålt rekognitionsskogen, och jag antar att Erland ibland lånade mer pengar till olika investeringar, t.ex. köpet av Lundebergarnas Sulfittaktier 1917. När aktieutdelningen från Sulfiten upphörde blev det nog påtaglig likviditetsbrist, även om Erland och Anna nog inte hotades av konkurs som Gripensvärd. Det är inte omöjligt att Erland behövde låna mer pengar ibland för att täcka olika utgifter.

Å andra sidan var det ju ekonomisk kris 1920–22, och bl.a. aktiekurser rasade, vilket skapade problem eftersom Erland hade lån med aktier som säkerhet. Den 7/2 1922 skriver Gefleborgs läns sparbank att säkerheten för hans lån på 205 000 kr behöver förstärkas. Banken föreslår att detta lån och ett annat han tydligen har ska slås ihop till ett lån ”mot nuvarande hypotek och den ytterligare säkerhet, som ni kan vara i tillfälle att aflämna”.⁶²

Den 11/11 1922 återkommer banken med ett beklagande ”i dessa depressionstider” att de hypotiserade värdepappren för ett lån på 281 000 kr (kanske samma lån som diskuterade i februari) har sjunkit så mycket i värde, att banken nödgas säga upp 10 000 kr för betalning om 3 månader.

ca 14 000 kr gå till räntor på inteckningslån och 3 000 kr till skatter, så att nettovinsten på insatt kapital skulle bli ca 4 000 kr/år.

⁵⁵De har ju gått i konkurs och har inga egna pengar kvar; deras enda inkomst var nog Fredriks pension från militären, se fotnot 10. 1918–1922 satt Fredrik i Sulfitens styrelse och fick därför även ett litet arvode därifrån, men han avgick 1922 – säkert på grund av att han gått i konkurs.

⁵⁶Detta är inte bara en familjetradition; det visas också av en brevväxling våren 1924 med Sofis dödsbos boutredningsman Eva Andén (se nedan). Siri, som dödsbodeläggare, protesterade genom sitt ombud Bergqvist mot avverkning som Erland låtit göra på Strömsta, eftersom det skulle kunna försvåra en eventuell försäljning. Erland svarar Eva Andén och redogör för avverkningarna, där han säger att allt var enligt skogshushållningsplan. Han tillägger: ”Då Fröken Fogelmarck och jag år 1922 på Gripensvärds enträgna begäran köpte Strömsta, gjorde Fröken Fogelmarck det bestämda villkoret att Kapten Gripensvärd ej skulle på något sätt få deltaga i förvaltning och skötsel av egendomen och vidhöll hon detta bestämda villkor till sin död. Detta blef också genom bref från min hustru till fru Gripensvärd delgivet Gripensvärds.”

(Jag tycker det verkar lite fult av Erland att på detta sätt lägga ansvaret på Sofi som är död och inte kan försvara sig, och i viss mån på Anna. Alla annat tyder på att Erland var den drivande i alla affärer, och jag gissar att det snarare var han som krävde detta, även om han kanske fick Sofi med sig.)

⁵⁷Erik Hofving (1889–1973) kom till Strömsta som inspektör 1920, och blev kvar till 1930. Han arrenderade sedan först Hjulsta gård (4 km SO från Strömsta) och därefter Nynäs gård (strax söder om Enköping), och var från 1947 godsägare på Rekasta gård, ett par km norr om Enköping.

⁵⁸Sofi var nog passiv, men Erland desto mer bestämd i olika frågor, gissar jag.

⁵⁹Erlands son Carl Klingberg (1905–1990) skriver i sina memoarer om detta, och kallar inspektör Hofving ”något ofinkänslig”.

⁶⁰Gripensvärds hyr först Nybyholms herrgård (Enköpings-Näs sn, bara 6 km SO från Strömsta); de flyttar vidare 1925 till Kortebo gård, (Järstorp sn, några km norr om Jönköping), 1927 till Granebergs säteri (Gryt sn, Södermanland). 1932 har de inte längre råd att bo på herrgårdar utan flyttar motvilligt till en liten lägenhet i Malmköping.

⁶¹Herrgården på Strömsta är sedan uthyrd 1925–1930 till greve och löjtnant Knut K:son Posse (1886–1947).

⁶²Hypotek betyder säkerhet i form av pant rent allmänt (och alltså inte nödvändigtvis i fastigheter, som normalt idag), i det här fallet aktier. Erland har gjort en kladd på aktier för sammanlagt 354 170 kr, däribland 234 Korsnäs à 925 (216 450 kr) och 67 Mackmyra à 1000 (67 000 kr); om detta är vad han har eller vad han tänker erbjuda banken framgår inte.

SOFIS BOENDE

Sofi flyttar, som sagt, 1918 från Falun till Stockholm, där hon bor med Märta Redlund i en stor lägenhet (8 rum och tambur, serveringsrum och kök) på S:t Paulsgatan 33A vid Mariatorget.⁶³

1921 flyttar Sofi med Märta till en lägenhet på Sveavägen 45 på Norrmalm. Den är inte mycket mindre (7 rum, hall och kök) och det är okänt varför hon flyttade; det är möjligt att hon redan då ville spara pengar, och att den nya lägenheten (som hon köpte) var billigare, men det är inte alls säkert.⁶⁴

Hösten 1922, när hon köpt halva Strömsta, har Sofi i alla fall ont om pengar, och tycker sig inte ha råd att bo kvar i sin lägenhet. Hon och Märta flyttar till Siri och Fredrik på Strömsta (som Sofi ju nu delvis äger, men inte de) och Sofi hyr ut sin lägenhet; först oktober–december 1922. I mars 1923 är Sofi tillbaka på Strömsta, och har tydligen hyrt ut lägenheten igen; det är oklart hur länge detta varade. Från oktober 1923 är lägenheten uthyrd till direktör Ragnar Befritz (1875–1968) med familj.

SOFIS DÖDSBO

Sofi dör 31/1 1924, på hotell Astoria i Stockholm. (Hennes lägenhet var ju uthyrd, och tydligen bodde hon på hotell under besök i Stockholm.)

Sofi lämnar efter sig ett testamente från 6/1 1922, med tillägg 7/1 1922 samt 26/1 1924 (det sista alltså bara några dagar innan hon dog). En av punkterna är att Sofi som boutredningsman förordnar advokat Eva Andén.⁶⁵ Eva Andén kom att få mycket att göra med detta dödsbo, och det tar 10 år innan det kan skiftas.

Bouppteckningen visar tillgångar på sammanlagt 529 528 kr;⁶⁶ de viktigaste posterna är följande:⁶⁷

aktier (utom Strömsta Säteri AB)	201 454	
därav Korsnäs		141 840
Sandvikens Järnverk		9 600
Mackmyra Sulfit		0 (värdelösa, tyvärr korrekt)
obligationer	81 335	
bank	91 923	
1/2 Strömsta (netto)	17 758	
1/2 Strömsta Säteri AB	25 000	(halva nominella värdet)
fordring på Erland	35 500	
lägenhet	60 000	
lösöre (främst möbler m.m. på Strömsta)	13 501	

Men Sofi hade också skulder. Dels skulden på lägenheten (se fotnot 64) samt en skuld till hennes och Erlands bolag Strömsta Säteri och några småskulder, men framförallt borgensförbindelser

⁶³I Sofis lägenheten bodde även (tidvis) Annas äldsta söner Axel (1896–1971) och Erland (1898–1981), som studerade på KTH resp. Handelshögskolan.

⁶⁴Vad lägenheten på S:t Paulsgatan kostade är okänt. Lägenheten på Sveavägen värderas i bouppteckningen till 60 000 kr, men Sofi har dessutom en skuld till bostadsföreningen på 61 000 kr, som amorteras med 2 200 kr/år (dvs i praktiken en avgift till bostadsföreningen); till det kommer avgifter för värme, bostadsföreningens räntor, m.m. (Nettovärdet på lägenheten är alltså ungefär 0 kr år 1924, vilket tyder på att Sofi inte betalade mycket, eller ens något, kontant för lägenheten, utöver att hon tog på sig en skuld till bostadsföreningen.)

⁶⁵Sveriges första kvinnliga advokat, sedan 1918.

⁶⁶529 528 kr 1924 motsvarar ca 16 miljoner kr år 2021 mätt med konsumentprisindex och ca 117 miljoner kr år 2021 mätt med löneindex.

⁶⁷Strömsta togs upp till (för Sofis halva) taxeringsvärde 108 650 – inteckningslån 90 000 och räntor 892.

på 450 000 för Mackmyra Sulfit.^{68 69} Borgensförbindelser är ju inte detsamma som skulder, men med tanke på Sulfitens dåliga ekonomi var det uppenbar risk att Sulfiten inte skulle kunna betala lånen och att Jordbrukarbanken skulle kräva Sofis dödsbo på pengarna, och det var säkert helt korrekt att ta upp detta som en skuld.⁷⁰ Skulderna var sammanlagt 542 384, därav framför allt:

bostadsföreningen	61 204
Strömsta Säteri AB	17 795
skatter	9 000
hotell Astoria	764
begravningskostnad	1 951
sorgkläder (Siri och Märta)	340
borgen för Sulfiten	450 000

Med borgensförbindelserna visade dödsboet alltså ett underskott på 13 326 kr. Detta gjorde att dödsboet inte kunde skiftas så länge som dessa borgensförbindelser fanns kvar.^{71 72}

Sofis testamente, med tillägg, är långt och detaljerat. (I flera fall specificerar hon även vad som skall hända med viss egendom när den som ärvt det efter henne i sin tur dör.) Testamentet kan (något förenklat) sammanfattas så här:

- (1) Listor på specifika saker (smycken, silversaker, möbler m.m.) till: Siri, Anna, Annas barn Axel, Erland, Ulla (som hann dö före Sofi), Wilhelm och Carl, samt Sofis guddotter Märta Redlund, Hélène Redlund född Thomée, och slutligen Hélène Ångström född Pilo (systrarna Fogelmarcks guvernant 1872–1885).
- (2) Siri får tillbaka allt lösöret på Strömsta som Sofi köpte av henne 2/1 1922.
- (3) Siri får 100 Korsnäsaktier (vid Sofis död värda 72 000 kr).
- (4) Systersonen Axel Klingberg (gudson) får 79 Korsnäsaktier (värda 56 880 kr).
- (5) Märta Redlund (guddotter) får 18 Korsnäsaktier (värda 19 960 kr). Efter hennes död skall dessa, tillsammans med de 3 Korsnäsaktier Märta har fått tidigare i gåva, delas lika mellan systersönerna Erland, Wilhelm och Carl Klingberg.
- (6) Märta får även vissa andra obligationer och aktier, värda ca 40 000 kr.
- (7) Hélène Redlund får 500 kr/år så länge hon lever; efter hennes död går samma belopp till Märta Redlund så länge hon lever ogift.
- (8) Resten delas lika mellan Anna och Siri, men skall så länge de lever förvaltas av en banks notariatavdelning som skall betala ut avkastningen varje år. Efter Siris död går avkastningen på hennes del till Fredrik om han lever; efter bådass död går avkastningen till Anna så länge hon lever; efter Annas död tillfaller all denna egendom Annas barn. Allt annat Siri ärvt av Sofi ska också tillfalla Anna när Siri och Fredrik har dött.⁷³

⁶⁸Dessa var i form av växlar, se appendix. I bouppteckningen formulerat som en skuld ”Till Aktiebolaget Jordbrukarebanken, på grund av växlar, utställda av den avlidna accepterade av Mackmyra Sulfitaktiebolag, endosserade av majoren Klingberg.”

⁶⁹450 000 kr 1924 motsvarar ca 13 miljoner kr år 2021 mätt med konsumentprisindex och ca 100 miljoner kr år 2021 mätt med löneindex.

⁷⁰Även Erland hade gått i borgen för denna skuld, men Erland hade egna stora skulder och hade nog pantsatt mycket av sina tillgångar, så hade banken behövt kräva in pengarna hade de i första hand vänt sig till Sofis dödsbo där det ju fanns ungefär så mycket i tillgångar.

⁷¹Formellt sett löpte växlarna på 3 månader, men boutredningsmannen förnyade dem med nya växlar varje gång. Förhoppningen var säkert att Sulfiten skulle ge vinster och kunna betala av dessa lån, men så blev det inte.

⁷²En positiv bieffekt var att eftersom dödsboet visade underskott utgick ingen arvsskatt, vilket så småningom godkändes av vederbörande myndighet.

⁷³Efter Annas död 1953 hävdade hennes barn i en lång inlaga (säkert skriven av Wilhelm som var jurist) att denna egendom som Siri och Anna fått ärva avkastningen från egentligen borde anses ha tillhört barnen (som nu skulle ärva den) med äganderätt redan från Sofis död 1924, och att de därför inte nu 1953 skulle betala någon arvsskatt efter Anna på den delen av sitt arv. (Vad Rådhusrätten sade om detta resonemang vet jag inte.) Att ingen arvsskatt utgätt 1924 (se fotnot 72) var en viss komplikation i argumentationen.

Sofi skriver också att ingenting som tillfaller hennes systrar får ”under några omständigheter överlåtas och icke heller tagas i mät eller under några som helst omständigheter tagas i anspråk av mina systrars eller deras mäns borgenärer”.⁷⁴ Det är uppenbart att speciellt konstruktionen i den sista punkten ovan går ut på att skydda Siris arv; att ge Siri en avkastning livet ut som inte kan tagas av Siris och Fredriks fordringsägare, och som dessutom inte kan sättas på spel om Fredrik i framtiden skulle göra fler dåliga affärer. (Att samma regler gäller Anna var nog mest för att det skulle se bra ut.)

Dödsboet gav boutredningsmannen Eva Andén två stora problem:

Växelaaffären, dvs borgensförbindelserna för Sulfiten. Dödsboet kunde alltså inte skiftas p.g.a. borgensförbindelserna till Jordbrukarbanken. Och av bankmedlen var det mesta, 86 000 kr, på ett konto i Jordbrukarbanken som nu var spärrat av samma anledning. Men lösöret deponerades tills vidare hos de personer som skulle ärva det enligt testamentet. Och hösten 1924 lyckades Eva Andén få godkännande från Jordbrukarbankens direktör Ahlenius (som även satt i Sulfitens styrelse som representant för banken) att avkastningen (utdelning och räntor m.m.) på dödsboets tillgångar fick användas och delas ut; banken gick 1925 också med på att Eva Andén fick ta av kapitalet för att betala begravningskostnader, skatter, samt boutredningskostnader (dvs sitt eget arvode m.m.).⁷⁵ Därför betalar dödsboet årligen ut Korsnäs aktieutdelning till Siri, Axel och Märta Redlund liksom utdelning på Märta's andra aktier och obligationer till henne, och utbetalningen till Hélène Redlund, (enligt punkterna (3)–(7) ovan), och varje år delas resterande överskott ut till Anna och Siri. Överskottet varierar, men är i genomsnitt ca 3 500/år vardera för Anna och Siri; dessutom får Siri typiskt 4-5 000/år i Korsnäsutdelning, så sammanlagt ca 8 000/år till Siri.

I övrigt kan Eva Andén inte göra mycket mer än att omsätta växlarna var tredje månad och att vänta och se hur det går för Sulfiten.

Strömsta-affären. Strömsta var trassligt, eftersom det omfattade många olika affärer och andra relationer mellan samma inblandade i olika roller. Strömsta ägdes nu till hälften av Erland och till hälften av dödsboet, som förvaltades av Eva Andén tills allt var utrett men i princip ägdes av Siri och Anna. Erland och dödsboet ägde även Strömsta Säteri AB, som arrenderade fastigheterna och skötte driften. Under 1924 bodde Siri och Fredrik på Strömsta, och fick naturaprodukter av Strömsta Säteri AB; de hade också skaffat ett eget juridiskt ombud, auditör Å T Bergqvist från Skövde, som framförde synpunkter (se fotnot 56).

Dessutom hade Erland och Sofi ytterligare affärer med anledning av Strömsta. Som framgår av utdraget från bouppteckningen ovan var Erland skyldig Sofi (och nu dödsboet) 35 500 kr; när Strömsta köptes och Strömsta Säteri AB bildades hade Sofi bidragit med det mesta av pengarna, och Erland hade därför lånat av henne för att komma upp till hälften av summan.⁷⁶ Eva Andén är (av skäl jag inte förstått) inte nöjd med detta utan skriver i en kommentar till dödsboets bokslut 1924–25: ”Som Kungl. Maj:t icke lämnade tillstånd för bolaget att äga och besitta fastighet, hänger denna reglering nu i luften.” och ”Uppgörelse beträffande denna revers torde kunna komma att ske i samband med uppgörelse angående hela Strömsta-affären.”

Å andra sidan hade Sofi inte inbetalt allt hon skulle till Strömsta Säteri AB, utan var skyldig bolaget 17 795 kr (se utdraget ovan från bouppteckningen). Åtminstone påstod bolaget, dvs Erland, det. Eva Andén är inte övertygad utan försöker utreda detta; tills vidare tas denna skuld upp med reservationer om att Strömsta-affären är under fortsatt utredning.

Vidare är Eva Andén och Erland inte överens om lånen på Strömsta. Det finns inteckningar på 195 000 kr, men Eva Andén accepterar bara lån på 180 000 kr (varav hälften dödsboets);

⁷⁴1953 var denna egendom värd 445 860 kr, varav mer än hälften, 266 862 kr, var aktier i Korsnäs.

⁷⁴Om detta är juridiskt giltigt kan diskuteras.

⁷⁵Hon föreslog, och fick tydligen godkänt, 8 000 kr i arvode för 1924–1925.

⁷⁶Som säkerhet hade Erland pantsatt 35 av sina Strömstaaktier hos Sofi.

resterande 15 000 kr har varit ett annat banklån som sedan har omplacerats av Erland Klingberg, och Eva Andén vill inte ta upp detta (till hälften) som en skuld för dödsboet, utan anser tydligen att Erland ensam står för den skulden. ”Även beträffande denna inteckning torde uppgörelse kunna träffas i samband med uppgörelsen angående Strömsta-affären i dess helhet.”

Ytterligare en kommentar till dödsboets bokslut 1924–25 handlar om att dödsboet har betalat räntor för Sofis andel av lån för Strömsta. ”Vid utbetalningen av dessa lån utgick utredningsmannen från att sterbhuset skulle erhålla till sig inbetalat det sterbhuset tillkommande arrendebeloppet för fastigheten 8.000 kronor för år räknat. Så har emellertid icke ägt rum utan bolaget har utan sterbhusets medgivande och under sterbhusets protest i sina böcker fört dessa arrendemedel såsom avbetalning å sterbhusets uppgivna skuld till bolaget och till täckande av vissa utgifter, som bolaget enligt uppgift haft och som rätteligen enligt bolaget borde belöpa på sterbhuset. Dessa ränteutbetalningar till ett belopp av 5.350 kronor ha tills vidare överförts å vinst- och förlustkonto under protest från fru Gripensvärds ombud, vilken yrkat å hennes vägnar att hennes andel i avkastningen måtte beräknas utan att avdrag göres för nämnda ränteutbetalning. Även denna angelägenhet torde böra kunna lösas i samband med uppgörelse angående Strömsta-affären.”

Det är alltså tydligt att Eva Andén inte alltid litar på Erland, utan tycker att han försöker få större del än han har rätt till av de gemensamma tillgångarna på Strömsta.

Även ”Strömsta-affären” kom att dra ut i åtskilliga år, och man verkar ha fortsatt att diskutera samma saker. Några exempel:

12/1 1925 skickar Eva Andén ett telegram till Erland: ”Räntan torde kvittas mot arrendet avkastningen räcker ej”.

3/10 1925 begär Eva Andén bl.a. en utförlig redovisning av hur Erland betalat in sin del av aktiekapitalet, 50 000 kr, i Strömsta Säteri AB.

1927 har det tydligen hettat till ordentligt. Den 21/2 1927 skriver Eva Andén till Anna att hon beklagar mycket att hon anser sig tvungen att uttaga en stämning för att ”avbryta prekutions-tiden beträffande klander av bolagsstämmobeslut förra året”; hon hoppas fortfarande att angelägenheterna ska kunna ordnas i godo, och försäkrar att stämningen inte är något avbrytande av förhandlingarna utan bara är framtvingen av ”nödvändigheten att avbryta fatalietiden”.⁷⁷ Detta gäller säkert Strömsta (och bolagsstämman i Strömsta Säteri AB), men vad man tvistade om denna gång och hur det löstes vet jag tyvärr inte.

Det fanns också ett par mindre frågor som boutredningsmannen kunde fördriva tiden med i väntan på att de stora problemen skulle lösas.

Lägenheten. Lägenheten i Stockholm var alltså uthyrd redan innan Sofi dog.⁷⁸ Hyresgästen, direktör Befritz med familj, bodde kvar och betalade hyra 6 000 kr/år (inkl. värme och vatten). Dödsboet betalade 2 200 kr/år till bostadsföreningen som amortering.

Lägenheten togs i bouppteckningen upp till ett värde av 60 000 kr, men Eva Andén skriver i en kommentar till bokslutet 1924–25 att bostadsföreningen värderar den till över 80 000 kr, men att hennes egna undersökningar visar att ”man icke ens torde kunna erhålla köpare till lägenheten till det upptagna värdet 60.000 kronor.”

Lägenheten säljs 1/7 1926 till hyresgästen Befritz, som tar över återstående skuld till bostadsföreningen (55 714 kr) men inte betalar något utöver detta. Anna är 1928 missnöjd med försäljningen och klagar i ett brev till Eva Andén och tycker att det var en synnerligen dålig affär

⁷⁷Nej, jag vet inte heller vad ”prekutionstiden” och ”fatalietiden” betyder, även om jag kan gissa. Jag misstänker att Eva Andén medvetet använder ovanliga juridiska fackuttryck för att hävda sig.

⁷⁸Tydligen omöblerad, eftersom inga möbler där finns i bouppteckningen. Antagligen fraktade Sofi allt lösöre till Strömsta.

eftersom det minskade dödsboets inkomster och därför utdelningen 1927 till dödsbodelägarna Anna och Siri med, enligt Annas beräkningar, 788:72 kr var. Eva Andén försvarar sig och menar att försäljningen var ”lämplig och törhända även gynnsam”. Hon förklarar utförligt att visserligen gav lägenheten ett överskott (efter betalning för räntor, värme m.m. till bostadsföreningen) på 2 557 kr 1925 och 1 442 kr 1926, men samtidigt har lägenheten amorterats med 2 200 kr/år, vilket dock inte bokförts som utgift (för att inte minska utdelningen till Anna och Siri) utan på kapitalkontot, och att det är osannolikt att de skulle ha fått mer betalt om de hade behållit lägenheten och försökt sälja den nu.⁷⁹

Frälseräntan. Frälseräntan var en kuriositet, en ekonomiskt oväsentlig tillgång som vållade mer besvär än den var värd. Det rör sig om en årlig inkomst på ca 50 kr, eller kanske egentligen bara ca 24 kr enligt en annan uppgift,⁸⁰ från en gård Norrtorp i Södermanland.⁸¹ Frälseräntan är i bouppteckningen och senare årsredovisningar upptagen till ett kapitalvärde på 900 kr. Men den var ett bekymmer eftersom fastighetsägaren inte betalade, så Eva Andén fick lagsöka honom, vilket orsakade kostnader och besvär som inte motsvarade den lilla inkomsten.⁸² 1929 vill Eva Andén lösa in frälseräntan hos staten för att bli av med den, men det blir avslag hos kammarkollegiet och den hänger kvar hela tiden tills boet skiftas. I ett brev 28/2 1934, i samband med slutliga arvsskiftet, skriver Eva Andén att det nu ser ut att kunna bli en uppgörelse, och att förhandlingar med markägaren pågår.⁸³

UPPGÖRELSE OM STRÖMSTA

1928 görs till slut en uppgörelse om Strömsta, och ett delskifte sker den 31/8 1928. Detta innebär att dödsboets del av Strömsta tillskiftas Anna.⁸⁴ Anna får också alla dödsboets aktier i Strömsta Säteri AB, så att hon och Erland nu äger det också fullständigt. I gengäld tar Anna över (dödsboets hälft av) inteckningslånen på 90 000 kr, och den omtvistade skulden till Strömsta Säteri AB på 17 795 kr (dvs den kvittas bort); slutligen ökas Erlands skuld till dödsboet med ytterligare 18 500 kr genom att hans revers på 35 500 kr ersätts med en ny på 54 000 kr, som dessutom har inteckningar i Strömsta som säkerhet och som löper med ränta 2 000 kr/år. Vidare står att ”Denna revers är under vissa villkor tillskiftad fru Siri Gripensvärd”. Vilka dessa villkor var är oklart, men en gissning är att reversen inte kunde skiftas ut så länge som borgensförbindelserna till Sulfiten fanns kvar. Det verkar som att reversen sedan tillföll Siri utan motkompensation vid det slutliga skiftet.⁸⁵ Troligen fick alltså

⁷⁹Jag kan inte säga vem som har rätt. Notera att överskotten 1925 och 1926 i alla fall var något större än amorteringarna. Det viktiga är nog om det skulle gå att sälja lägenheten till ett högre pris något eller några år senare, och det är ju inte lätt att veta annat än möjligen i efterhand.

⁸⁰1929 skriver Eva Andén att kammarkollegium uträknat frälseräntan till 24:86 kr för 1928, medan länsstyrelsen i Nyköping uträknat ett högre belopp.

⁸¹Frälseräntor uppkom genom att kronan en gång i tiden avstod skatteintäkterna från någon fastighet (ägd av en skattebonde) till en adelsman.

Varför Sofi hade denna tillgång är oklart. Norrtorp, i Kärnbo socken, ligger mellan Mariefred och Herresta, och frälseräntan där låg sedan länge under Herresta (åtminstone 1820 enligt mantalslängden). Antagligen ingick frälseräntan i Gripensvärds köp av Herresta, men varför den inte såldes tillsammans med Herresta, och varför den övertogs (köptes?) av Sofi är oklart.

⁸²1926 har stadsfogden utmätt 128:88 kr för obetald frälseränta från en lantbrukare (uppenbarligen för flera år).

⁸³Om dessa förhandlingar gick i lås vet jag inte. Men alla kvarvarande frälseräntor avvecklades eller inlöstes av staten senast 1941.

⁸⁴Därefter äger alltså Erland och Anna hälften var av Strömsta. Erik Hofving (se fotnot 57) fortsätter som inspektör till 1930, då i stället Erland och Annas son Carl Klingberg (1905–1990) blir förvaltare, efter att ha praktiserat ett år som biträde åt Hoving.

I arvsskiftet 1938 efter Erland går Strömsta till sonen Axel Klingberg (1896–1971). (Formellt får Axel pappas hälft i arv och köper mammans hälft.)

⁸⁵Reversen finns kvar i dödsboet de kommande åren, och räntan från Erland tas upp som inkomst till hela dödsboet (och går inte till Siri). Reversen står kvar som tillgång 31/12 1933, men saknas i en sammanställning 16/2 1934 inför arvsskiftet.

Erland och Anna Strömsta till ett avsiktligt underpris och denna revers på 54 000 kr gick (så småningom) till Siri som kompensation.

Matematiskt betyder detta att Erland och Anna fått dödsboets hälft av Strömsta och Strömsta Säteri AB för 126 295 kr, vilket är 7 355 kr under det bokförda värdet ($\frac{1}{2}$ taxeringsvärdet 108 650 kr + Strömsta Säteri aktier 25 000 kr).⁸⁶

Eva Andén tar 1928 ut 1 200 kr som arvode ”för uppgörelse betr. Strömstaaffären”.

DELUPPGÖRELSE OM SULFITEN

1929 görs en delöverenskommelse med Mackmyra Sulfit och Jordbrukarbanken: De 86 000 kr som hittills stått på Sofis bankkonto i banken (och som varit spärrat av banken) lånas istället ut till Sulfiten (mot revers), som använder pengarna till avbetalning av förlagsväxlarna. Pengarna går alltså bara runt och tillbaka till banken, så någon verklig betalning sker inte; vad detta innebär är att dödsboet byter ett säkert bankkonto mot en osäker fordran på Sulfiten, men samtidigt minskar dödsboets och Erlands borgensåtagande från 450 000 kr till 364 000 kr.

Jag vet inte varför detta gjordes, och vem som hade fördel av det. Skulle Sulfiten gå i konkurs så påverkas resultatet nog inte av denna omplacering, och skulle Sulfiten gå väldigt bra och betala tillbaka sina lån skulle det inte heller spela någon roll. En liten fördel för dödsboet är att Sulfiten betalar samma ränta på dessa 86 000 kr som de betalar på växellånen.⁸⁷ För Erland borde det i alla fall vara en klar fördel att hans borgensåtagande minskat med 86 000 kr som tagits från dödsboet och inte från honom.

BEHÖVANDE FAMILJEMEDLEMMAR

Trots de allvarliga ekonomiska problem ibland som redovisas här hade Erland och Anna nog i grunden en stadig förmögenhet, om än till stor del låst i Mackmyra och senare Strömsta, och de får hjälpa olika släktingar med pengar ibland. Antagligtvis med glädje, men ändå kanske ibland besvärande när de själva hade svårt att få ekonomin att gå ihop, även om dessa belopp var små jämfört med en del andra bekymmer.

Erlands föräldrar. Erlands föräldrar Erland Klingberg (1821–1914) och Sophie Klingberg f. Baalack (1832–1925) levde länge, och nog längre än de räknat med, så deras sparpengar tog slut. 1908 flyttar Erland och Sophie till en ny våning i Uppsala, och tydligen har Erland lovat att betala hyran, 930 kr/år. När Erland avled 1914 var tillgångarna 3 541 kr, varav 1 001 kr på bank. När Sophie avled 1925 var tillgångarna 2 127 kr (främst möbler) medan skulderna var 1 264 kr för begravningskostnad, läkare m.m., samt 6 skuldsedlar till sonen Erland på

⁸⁶Jag har inte läst något avtal om denna uppgörelse och delskiftet; ovanstående baserar sig på dödsboets bokslut 1928. Gissningsvis var det en uppgörelse om ett totalpris för Strömsta och vad Siri skulle få som kompensation, snarare än att de kom överens om de olika detaljer de tvistat om. De sedan 1924 bokförda beloppen var delvis formella och hade nog ingen större betydelse.

Det omtvistade ytterligare inteckningslånet på Strömsta på 15 000 kr som Eva Andén vägrat acceptera (till hälften) som en skuld för dödsboet nämns inte alls i dödsboets bokslut, eftersom det aldrig tagits upp där. Att den bokföringsmässiga differensen 7 355 kr mellan värdet på Strömsta och vad Erland och Anna betalade väldigt nära sammanfaller med hälften av detta lån (dvs 7 500 kr, som Erland tydligen ville skulle räknas som skuld för dödsboet) är nog en tillfällighet; i uppgörelsen ingick ju att Anna och Erland inte betalat fullt pris för Strömsta och att Siri fick kompensation för detta.

⁸⁷1929 får dödsboet 7–7,5% ränta från Sulfiten, mot knappt 4% innan dess från banken.

I bokslutet för 1929 har skulden pga borgensåtagandet alltså minskat från 450 000 kr till 364 000 kr. Samtidigt har naturligtvis bankkontot på 86 000 försvunnit som tillgång. Men istället tas lånet på 86 000 till Sulfiten upp som en tillgång, så dödsboets bokförda behållning ökar med 86 000 kr. Detta verkar ologiskt. Om borgensåtagandet räknas som en skuld pga Sulfittens dåliga ekonomi, så borde väl lånet till Sulfiten ses som en osäker fordran och inte räknas med?

sammanlagt 5 565 kr, varför boet totalt visade underskott. (Dessa skuldsedlar var nog bara en del av vad Erland givit föräldrarna under åren.)

Barnen. Erlands och Annas 5 barn Axel, Erland, Ulla, Wilhelm och Carl var födda 1898–1905; på 1920-talet gick de olika utbildningar, och därefter tycks de ibland ha varit arbetslösa. Både Axel och Erland var utomlands i perioder, och jag gissar att det delvis var på obetalda praktikplatser, på pappas bekostnad. Erland (1898–1981) fick aldrig något stadigt jobb. Han försökte sig på att bli affärsman med ett antal olika projekt, säkert med finansiellt stöd från pappa, men tyvärr alltid utan att lyckas.

Broder Knut. Erlands bror Knut Klingberg (1871–1959) var också kapten på Dalregementet (senare major i Vaxholm). Han lånade där 1908 och 1912 pengar av Kungl. Dalregementets Officerskårs Pensionskassa, sammanlagt 6 900 kr, varav 6 000 kr med Erland som borgensman.

1927 har han sammanlagt betalat av 230 kr på dessa lån, men har samtidigt obetalda räntor på 720 kr (så skulden har ökat), och nu har pensionskassan tröttnat (eller snarare fått nya regler). Knut får ut 500 kr/år i pension från pensionskassan,⁸⁸ och dessa innehålls som betalning, men kapitalvärdet av denna pension täcker bara 4 500 kr.⁸⁹ Knut svarade pensionskassan i slutet av 1926 ”att han icke ville blanda in borgensmännen i låneaffären, utan själv ville svara för skulden, men samtidigt att han icke hade möjlighet att göra någonting annat åt saken, än att kvitta med honom utfallande pensionsbelopp”. Dessa räcker alltså inte, så kassan vänder sig till Erland. Erland försöker komma undan genom att hävda att borgensförbindelsen var preskiberad. Men kassan hänvisar till borgensförbindelsens ordalydelse ”utan hänseende till möjligen uppkommande preskription ...”, och att det måhända kan finnas olika meningar juridiskt sett ”men absolut säkert är, att moraliskt sett icke mer än en mening kan råda beträffande borgensmännens ifrågavarande skyldighet”.

Resultatet blir tydligen att Erland ger med sig, och att även hans pension på 500 kr/år används fr.o.m. 1927 för att betala räntor och amortera de 2 670 kr som återstår av Knuts lån, utöver de 4 500 kr som alltså täcks av Knuts pension (och 220 kr som inte Erland borgat för).

Den 31/3 1933 är denna del av lånet amorterad; Erland får ut ett överskott på 93:67 kr, och får i fortsättningen ut hela sin pension från pensionskassan.

Broder Carl. Erlands bror Carl (1863–1934) flyttade 1883 till London där han senare blev grosshandlare i ägg och smör; firman gick i konkurs 1912 och Carl fortsatte sedan som anställd i samma branch. 1926 blir han arbetslös och får därefter regelbundet pengar från Erland och deras bror Fredrik Klingberg (1864–1938). Carl flyttar 1928 till ett pensionärshem utanför London och Erland betalar sedan Carls hyra så länge Carl lever; hyran var troligen 22 shilling i veckan, vilket var ca 20 kr/vecka eller ca 1000 kr/år.

ERLANDS SKULDER DEL 2

Erland och Anna äger nu två stora gårdar, Mackmyra och Strömsta. Men de har nog också stora lån, både på fastigheterna och på sina aktier. Vid den ekonomiska krisen 1931–1932 sjunker aktiekurserna och Erland får samma problem med sina lån som 10 år tidigare.

Gefleborgs läns sparbank skriver 4/6 1931: ”Enär börsvärdet å de för Edert lån i sparbanken hypotiserade aktierna numera icke täcker lånesumman, ...”. Banken anholder om förstärkning av lånesäkerheten eller avbetalning. Erland svarar att han skall ordna saken i sommar.

⁸⁸Jag antar att detta var en privat pensionsförsäkring finansierad av avgifter som han betalat in när han var i tjänst, och alltså ett tillägg till den statliga pensionen som major som var betydligt högre.

⁸⁹Pensionen betalas tydligen ut så länge Knut lever, men det var ju okänt hur länge det skulle bli, så pensionskassan beräknar att 500 kr = årlig ränta 270 kr på 4 500 kr (6%) + 230 kr premie för en livförsäkring å 4 500 kr.

Den 12/10 1931 skriver banken igen. Banken har icke erhållit den till augusti utlovade inbetalningen av 20 000 kr, och ”få vi härmed äran anhålla att snarast möjligt få emotse beloppet ifråga”.

Den 29/3 1932 skriver banken igen; aktiekurserna har nog sjunkit ytterligare. Börsvärdet på de hypotiserade värdepappren understiger lånesumman med ca 70 000 kr, och bankens styrelse har fordrat att lånet skall antingen avbetalas med 70 000 kr eller att ytterligare hypotek med motsvarande värde inlämnas.

Hur Erland löste detta vet vi inte, men han hade större problem på halsen.

SLUTUPPGÖRELSE OM SULFITEN OCH VÄXELAFFÄREN

Sulfiten fortsatte att gå knackigt hela 1920-talet, med blygsamma vinster. Men 1931–1932 kom depressionen och Kreugerkraschen. Sulfiten gjorde ånyo stor förlust (532 177 kr 1931) och hotades av konkurs; styrelsen upprättade ett bokslut 31/8 1932 som visade att 94% av aktiekapitalet var förbrukat.

Resultatet blev en uppgörelse 24/9 1932 där familjen tvingades lämna över Sulfiten till banken. Jordbrukarbanken fick alla aktier, och från Sofis dödsbo övertog banken den fordran på 86 000 kr som Sofis dödsbo hade på Sulfiten sedan deluppgörelsen 1929; men i gengäld avskrevs den återstående borgensförbindelsen på 364 000 kr. För dödsboet blev alltså slutresultatet av ”växelfärderna” att dödsboet betalade 86 000 kr av borgensåtagandet på 450 000, men inte mer.

Det är oklart om även Erlands borgen på de 364 000 kr avskrevs utan ytterligare kompensation, eller om även han fick betala en del av Sulfitens skuld; det är också okänt om han hade ytterligare borgensförbindelser för Sulfiten. Det är möjligt att familjen klarade sig med att totalt betala de 86 000 kr som Sofis dödsbo lämnat 1928. I vilket fall som helst lämnade även Erland och Siri alla sina aktier till Jordbrukarbanken (liksom de övriga familjemedlemmar som hade enstaka aktier).

SOFIS DÖDSBO SKIFTAS

Efter uppgörelsen om Sulfiten och växlarna (borgensförbindelserna) hade Sofis dödsbo inte längre några skulder; återstående tillgångar var ca 256 000 kr (mest aktier och obligationer, samt den ovan nämnda reversen från Erland på 54 000 kr). Det fanns nu inte längre några hinder för att skifta dödsboet, men av okänd anledning tog det ett år till innan så skedde.

I december 1933 får Märta Redlund och Axel Klingberg sina legat. Efter det återstår i dödsboet (31/12 1933) 207 379 kr (aktier 115 335 kr; obligationer 35 916 kr; Erlands skuld 54 000 kr; övrigt, inkl. frälseräntan, 2 128 kr). Av detta skall Siri ha resterande 100 Korsnäs-aktier (då värda 62 000 kr), och tydligen får hon nu reversen från Erland på 54 000 kr från Strömstaaffären.⁹⁰

Resterande tillgångar ska delas lika mellan Anna och Siri, men ska som sagts ovan förvaltas av bank som ger dem avkastningen.⁹¹ En uppställning görs 16/2 1934 inför skiftet, som troligen ägde rum då, eller strax därefter.

Ganska exakt 10 år efter Sofis död blev alltså hennes dödsbo slutligen skiftat.

⁹⁰Även denna revers förvaltades, troligen av Eva Andén, så att Siri bara fick ut avkastningen. Se även fotnot 93.

⁹¹Skandinaviska Kreditaktiebolaget, som 1939 bytte namn till Skandinaviska banken, och långt senare (1972) blev en del av SEB.

Det framgår av ett brev från 1937 att även Eva Andén fortsätter att vara inblandad i utbetalningarna.

EPILOG

När Kreugerkraschen är över återhämtar sig landets ekonomi under 1930-talet, och det gäller nog Erland och Annas ekonomi också. Sulfiten har gått förlorad, men de två gårdarna Mackmyra och Strömsta ägs nu båda av Erland och Anna och ekonomin tycks stabiliseras. När Erland dör 1938 visar bouppteckningen att Anna och Erland tillsammans har tillgångar på 1 227 883 kr och skulder på 645 857 kr, dvs ett netto på 582 052 kr.⁹² De viktigaste tillgångarna var (avrundade belopp):⁹³

Mackmyra	370 000	
Strömsta	203 500	
inventarier Mackmyra	67 000	(inkl. 17 hästar, 117 nötkreatur)
inventarier Strömsta	24 000	
aktier	407 000	
därav Korsnäs		297 000
Sandvikens Järnverk		67 000
bank	49 000	

Skuderna var främst:

Gefleborgs läns sparbank (nog på aktier)	343 000
Gefle-Dala hypoteksförening (nog på Mackmyra)	121 000
Statskontoret (nog på Strömsta)	103 000

Aktierna är högt belånade; det verkar genomgående som att Erland och andra i familjen inte gärna säljer aktier i dåliga tider utan hellre belånar dem och hoppas på senare återhämtning. Detta är riskabelt men har nog i längden varit bra.

Siri och Fredrik fortsätter dock ett enkelt liv i Malmköping⁹⁴ där de lever på (antar jag) Fredriks pension och avkastningen på arvet efter Sofi.⁹⁵ Ett par gånger ger Anna dem ett extra bidrag till operation för Fredrik.

När Fredrik Gripensvärd avled 1942 var hans tillgångar endast gångkläder (200 kr) samt en guldlocka, manschettknappar m.m. (200 kr); sammanlagt 400 kr. Skulderna var större: 3 914 kr, varav läkararvode 500 kr, apoteksräkning 625 kr, begravningskostnad 1 004 kr och resten obetalda skatter.

När Siri Gripensvärd avled 1944 var tillgångarna 1 721 kr, främst på bank, medan skulderna även där var större: 4 095 kr, varav begravningskostnad 1 000 kr och resten skatter. Det noteras också att Siri endast åtnjutit avkastningen av sitt arv efter Sofi.⁹⁶

⁹²Nettot 582 052 kr 1938 motsvarar ca 18 miljoner kr år 2021 mätt med konsumentprisindex, och ca 110 miljoner kr år 2021 mätt med löneindex.

⁹³I bouppteckningen 1938 ingår också för Anna en post på 60 675 kr för värdehandlingar i depå hos Skand. Kredit AB notariatavdelning, tydligen hennes arv efter Sofi som hon bara får avkastningen ifrån. Bouppteckningen visar också att Anna har också en skuld till Sofis dödsbo på 54 122 kr, vilket rimligtvis är den revers på 54 000 kr som Erland lämnade vid uppgörelsen om Strömsta (+ 122 kr ränta?).

⁹⁴Se fotnot 60. Varför Siri och Fredrik kände sig tvungna att flytta till lägenhet nu är oklart. Det sammanfaller i tid med att de blev av med sina Sulfitaktier, men dessa hade ju inte givit avkastning på många år så det är oklart om det finns något samband.

⁹⁵Som sagts ovan föreskrev Sofi i sitt testamente att Siri och Anna inte skulle få ut sina arv, utan att de skulle förvaltas av en bank som bara skulle betala ut avkastningen.

⁹⁶Denna egendom togs alltså inte upp som tillgång, men skulle redovisas i en särskild deklaration till Stockholms Rådhusrätt, som jag tyvärr inte haft tillgång till.

APPENDIX: VÄXLAR

Växlar är en form av skuldebrev som tidigare (till andra delen av 1900-talet) var mycket använda, både som betalningsmedel och som en form av lån. Numera förekommer de sällan, och nog bara för speciella ändamål. Växlar uppkom under medeltiden i Italien. Ursprungsformen var ett kreditivbrev som användes vid resor istället för att handelsmännen skulle medföra kontanter; det utvecklades sedan till olika varianter för olika ändamål.⁹⁷

Den vanligaste formen av växel, och den som är relevant här, är *dragen växel* (eller *tratta*). En sådan växel har tre parter: *trassenten* (utställaren, växelgivaren), *trassaten* (växelbetalaren) och *remittenten* (växeltagaren). Formellt är växeln en uppmaning från trassenten till trassaten att betala en viss summa pengar till remittenten på en viss dag. Genom att trassaten accepterar (dvs skriver på) växeln blir trassaten betalningsansvarig, men utställaren är alltid solidariskt ansvarig. Löptiden kan variera, men är oftast 3 månader (som här) eller kortare.

Växeln kan överlåtas, genom att remittenten skriver på (*endorserar*) växeln. Detta kan ske i flera led. Varje person som endosserar blir också solidariskt betalningsansvarig för växeln.

Växeln kan också före förfallodagen diskonteras i en bank, som då omedelbart betalar beloppet minus ränta; detta innebär alltså ett lån till förfallodagen. På detta sätt kan växlar användas till en form av banklån utan annan säkerhet än att alla som skrivit på växeln därigenom gått i borgen för lånet.⁹⁸

Växlarna i Sofi dödsbo var av det slaget: Sofi Fogelmarck ställer ut en växel som accepteras av Mackmyra Sulfit AB (trassat) och endosseras av Erland Klingberg (remittent), varefter växeln omedelbart diskonteras i bank. Banken betalar alltså ut summan, minus ränta, formellt till Erland men i praktiken till Sulfiten, och Sulfiten (trassat) lovar att betala tillbaka pengarna på förfallodagen. Sofi som utställare är solidariskt medansvarig för summan, liksom Erland som endosserat. I praktiken är detta alltså ett banklån (på 3 månader) till Sulfiten, som Sofi och Erland gått i borgen för. (Sofi och Erland varken får eller betalar några pengar, så länge som Sulfiten betalar lånet.) Växlarna löpte på tre månader, men när de förföll ersattes de med nya likadana växlar på samma belopp; Sulfiten fick betala ränta på lånet varje gång men behövde aldrig betala lånet så länge som växlarna förnyades.

Se vidare Nordisk familjebok, Svensk Uppslagsbok, Nationalencyklopedien och SAOB.

⁹⁷Floran av växeltyper som fanns för ca 100 år sedan illustraras av en välutvecklad terminologi, där man talade om bl.a.: dragen växel, egen växel, postväxel, postremissväxel, statsskuldväxel, förlagsväxel, varuväxel, dagväxel, datoväxel, siktväxel, avistaväxel, avisoväxel (eftersiktsväxel), rektaväxel, ...

⁹⁸Växlar med detta syfte kallas *förlagsväxlar*. Detta var bl.a. före studielånens tid mycket vanligt bland studenter vid universiteten, som kunde låna pengar genom att skriva på växlar åt varandra, s.k. växelrytteri. (En föregångare till sms-lån?)

VIKTIGASTE KÄLLOR

Brev och handlingar från arkiv på Mackmyra, speciellt årliga bokslut för Sofi Fogelmarcks dödsbo och delar av korrespondens om detta.

Bouppteckningar för Emma Fogelmarck, Sofi Fogelmarck, Erland Klingberg, Fredrik Gripensvärd, Siri Gripensvärd. Riksarkivet. (De flesta lästa digitalt på ArkivDigital.)

Bolagsstämmoprotokoll för Mackmyra Sulfit AB. Arkivcentrum Dalarna.

Lagfartsbok, Åsunda häradsrätt. (Läst på ArkivDigital.)

Carl Klingberg: *Som jag minns det*. Manuskript, 1975.

Svenska Dagbladet, olika notiser.

Svante Janson: *Emma Fogelmarcks arvsskifte 1910–11*.

<http://www.elfbrink.se/wp-content/uploads/emma-fogelmarck-arvsskifte.pdf>

Svante Janson: *Mackmyra Sulfit AB*.

<http://www.elfbrink.se/wp-content/uploads/MackmyraSulfit.pdf>

Rodney Edvinsson: *Prisomräknare från Medeltiden till 2100*.

<http://www.historia.se/Jamforelsepris.htm>

Se även Rodney Edvinsson och Johan Söderberg, A Consumer Price Index for Sweden 1290–2008, *Review of Income and Wealth*, **57**:2 (2011), sid 270–292.

Nordisk familjebok, Svensk Uppslagsbok, Nationalencyklopedien, Svenska Akademiens ordbok (SAOB), Wikipedia, m.m.

Svante Janson, 5 april 2021

e-post: svante.janson@math.uu.se

webbsidor: www.elfbrink.se